অধ্যায় ১ ঃ ভাৰতীয় সমাজ ঃ বৈচিত্র্যৰ মাজত ঐক্য

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য
১.২ পৰিচয়
১.৩ সমাজ আৰু সংস্কৃতি
  ১.৩.১ সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ অর্থ তথা সংজ্ঞা
  ১.৩.২ ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতি
১.৪ ঐক্য আৰু বৈচিত্র্য
  ১.৪.১ ঐক্যৰ অর্থ আৰু ধাৰণা
  ১.৪.২ বৈচিত্র্যৰ অর্থ আৰু ধাৰণা
  ১.৪.৩ ভাৰতত বৈচিত্র্যৰ ৰূপ
  ১.৪.৩.১ ভূ ভৌতিক বৈচিত্র্য
  ১.৪.৩.২ গোষ্ঠীভিত্তিক বৈচিত্র্য
  ১.৪.৩.৩ ধর্মীয় বৈচিত্র্য
  ১.৪.৩.৪ ভাষাভিত্তিক বৈচিত্র্য
১.৫ বৈচিত্র্যৰ মাজত ঐক্য
১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১.৭ অধিক জানিবলৈ
১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ ধাৰণা দুটা বুজি পাব
- ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্য ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ঐক্য আৰু বৈচিত্র্যৰ ধাৰণা দুটা আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতীয় সমাজৰ গোষ্ঠীভিত্তিক, ধর্মীয় তথা ভাষাভিত্তিক সংৰচনা সম্পর্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিত বৈচিত্র্যৰ মাজত ঐক্যৰ অস্তিত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব

১.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিত ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ লগতে সমাজ-সংস্কৃতিত থকা বৈচিত্র্য আৰু ঐক্য সম্পর্কে আলোচনা কৰা হ'ব। ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্য আলোচনা কৰাৰ সময়তে আমি দৈনন্দিন জীৱনত দেখা আন কিছুমান মৌলিক ধাৰণা আৰু বিষয়কো সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা চলাইছো।

অধ্যায়টিৰ প্ৰথম ভাগত চমুকৈ সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ অৰ্থ তথা ধাৰণাবোৰ সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰা হৈছে। এই ভাগত ভাৰতীয় সমাজে কেনেদৰে সময়ৰ সোঁতত বিৱৰ্তনৰ মাজেৰে গতি কৰিছে সেয়া আলোচনা কৰা হৈছে।

অধ্যায়টিৰ দ্বিতীয় ভাগত ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ দুটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা হৈছে। আলোকপাতত বৈচিত্র্যৰ ধাৰণাটোকো স্থান দিয়া হৈছে। বিষয়টোৰ অধিক গভীৰলৈ গৈ ভাৰতত থকা ভূ-ভৌতিক, গোষ্ঠীভিত্তিক, ধৰ্মীয় তথা ভাষাভিত্তিক বৈচিত্র্যবোৰ ব্যাখ্যা কৰাত মনোযোগ দিয়া হৈছে। অধ্যায়টিৰ অন্তিম ভাগত ঐক্যৰ ধাৰণা আৰু এই ঐক্যই কেনেদৰে ভাৰতীয় সমাজৰ বহুৰূপী সাংস্কৃতিক সত্বটোক ঐক্যৰ ডোলেৰে বান্ধি ৰাখিছে সেয়া আলোচনা কৰা হৈছে।

১.৩ সমাজ আৰু সংস্কৃতি

আমি দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰায়েই সমাজ আৰু সংস্কৃতি বোলা শব্দ দুটা শুনিবলৈ পাওঁ। এই দুটা কেৱল শব্দই নহয়, ই হ'ল দুটা ধাৰণা। দুয়োটা ধাৰণাৰে নিজস্ব অৰ্থ আছে। সমাজতত্ত্বৰ অধ্যয়নৰ সৈতে জড়িত এই মৌলিক ধাৰণা ধাৰণা দুটা স্পষ্টকৈ বুজি লওঁ আহকচোন।

১.৩.১ সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ অৰ্থ তথা সংজ্ঞা

সমাজ বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'Society'ৰ মূল হ'ল লেটিন শব্দ 'Socius' যাৰ অৰ্থ 'সংগী' অথবা বন্ধুত্ব। ম'ৰিচ গিন্সবাৰ্গৰ মতে, 'কিছুমান নিৰ্দিষ্ট সম্পৰ্ক নাইবা আচৰণৰ ধৰণ কৰণ মানি চলি ঐক্যৱদ্ধ হৈ থকা ব্যক্তিৰ থূপ এটাকে এখন সমাজ বোলা হয়। এনে সম্পৰ্ক নাইবা আচৰণে সমাজ এখনক একেধৰণৰ সম্পৰ্কেৰে বান্ধ নোখোৱা অথবা এনে আচৰণৰ বিৰোধিতা কৰা আন সকলোৰে পৰা পৃথক কৰি তোলে। এই সংজ্ঞাৰ আধাৰত ক'ব পাৰি যে জীয়াই থাকিবলৈ, কাম কৰিবলৈ আৰু জীৱনক উপভোগ কৰাৰ বাবে সমাজ হ'ল মানুহৰ এক মৌলিক প্ৰয়োজন। 'মানুহ এবিধ সামাজিক প্ৰাণী' বুলি এৰিষ্টটলে কোৱা কথাষাৰ সম্পূৰ্ণ সত্য। মানুহৰ জীৱন বৰ্তাই ৰাখিবলৈ আৰু বিকশাই তুলিবলৈ সমাজৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে।

সংস্কৃতি হ'ল মানৱ সমাজৰ এক অনন্য বৈশিষ্ট্য। ই এক বিশাল ধাৰণা। জীৱন যাপনৰ সৈতে জড়িত সকলো কার্যকলাপ আৰু পন্থাকে সংস্কৃতিয়ে সামৰি লয়। আমাৰ আচৰণ, দর্শন, ন্যায়নিষ্ঠতা, নৈতিকতা, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, আমি অনুসৰণ কৰা প্রথা, পৰম্পৰা, ধর্ম, ভাষাকে ধৰি অর্থনীতি, ৰাজনীতি আৰু অন্য সকলো কামৰ সৈতে জড়িত আটাইবোৰ কার্যকলাপেই সংস্কৃতিৰ অংশ। জীৱ-জন্তু প্রাকৃতিক পৰিৱেশত জন্মে আৰু জীয়াই থাকে। মানুহ সাংস্কৃতিক পৰিৱেশত জন্মে, ডাঙৰ-দীঘল হয়, জীৱন যাপন কৰে আৰু বিকশিত হয়। এডৱার্ড বি টেইলৰৰ মতে সংস্কৃতি হ'ল 'সেইটো সমগ্রতা যিটোৱে মানুহৰ জ্ঞান, বিশ্বাস, কলা, নৈতিকতা, আইন, প্রথা আৰু সমাজৰ এগৰাকী সদস্য হিচাপে মানুহে আহৰণ কৰা আন সকলোবোৰ সামর্থ তথা অভ্যাসক সামৰি লয়।'

সমাজ আৰু সংস্কৃতি অভিন্ন। যিকোনো এখন সমাজৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰাৰ সময়ত সেই সমাজখনৰ সংস্কৃতিৰ বিষয়েও অধ্যয়ন কৰিব লাগে। সমাজ আৰু সংস্কৃতি একেটা মুদ্রাৰে ইপিঠি-সিপিঠি।

১.৩.২ মহান ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতি

ভাৰত হ'ল বিশ্বৰ ভিতৰতে এখন প্রাচীনতম, বিশাল, বৈচিত্র্যময় আৰু নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে বিকশিত হৈ থকা সমাজ। ১৯২২ চনত মহেঞ্জোদাৰো খননকার্যৰ পৰা লব্ধ বিপুল পৰিমাণৰ নৃতাত্ত্বিক প্রমাণৰ পৰা গম পোৱা গৈছে যে খৃষ্টপূর্ব ২৬০০-২০০০ বছৰ আগতে (আনুমানিক) ভাৰতীয় উপমহাদেশৰ উত্তৰ-পশ্চিম অঞ্চলত এক অত্যাধুনিক নগৰীয়া সভ্যতাই বিৰাজ কৰিছিল। আজিৰ পৰা প্রায় ৫০০০ বছৰ পুৰণি এই সভ্যতাক হৰপ্পা সভ্যতা নাইবা সিন্ধু উপত্যকাৰ সভ্যতা নামেৰে জনা যায়। এই সভ্যতা পূব-পশ্চিম দিশে ১৬০০ কিলোমিটাৰ আৰু উত্তৰ-দক্ষিণ দিশে ১১০০ কিলোমিটাৰ ব্যপ্ত হৈ আছিল। বর্তমানৰ ভাৰত আৰু পাকিস্তানৰ বিশাল অংশ হৰপ্পা সভ্যতাৰ চাৰিসীমাই আগুৰি আছিল। হৰপ্পা সভ্যতা বিৰাজ কৰা এলেকাৰ জোখ মিচৰীয়া (ইজিপ্ত) আৰু মেচ'প'টেমিয়াৰ দৰে সমসাময়িক সভ্যতাবোৰে বিৰাজ কৰা এলেকাতকৈ কেইবাগুণো অধিক বিশাল আছিল। ভাৰতীয় সমাজ নতুন মানুহ আৰু সংস্কৃতিৰ অজস্র প্রৱাহৰ সাক্ষী। এনে প্রৱাহে ভাৰতীয় সংস্কৃতি আৰু পৰম্পৰাৰ বহুত্ববাদী বৈশিষ্ট্যটোলৈ অৱদান আগবঢ়াই বৈশিষ্ট্যটোক চহকী কৰি তুলিছে। অতীতৰ পৰা বর্তমানলৈকে যুগৰ পাচত যুগ ধৰি ভাৰতলৈ নিতৌ ন' ন' মানুহৰ সোঁত বৈয়েই আছে। ইয়াৰে কিছুমানে অস্থায়ীভাবে আৰু আন কিছুমানে স্থায়ীভাৱে ভাৰতত বসতি কৰিছে। সেই মানুহৰ সৈতে ভাৰতলৈ সেয়ে

নতুন পৰম্পৰা, নতুন সংস্কৃতি আৰু নতুন প্ৰমূল্যও প্ৰবাহিত হৈছে। এই আটাইবোৰে মিলি ভাৰতীয় সমাজখনৰ শ্ৰীবৃদ্ধি কৰিছে। বিগত সময়ছোৱাত ভাৰতলৈ গ্ৰীক, আৰ্য, কুশান, আৰব, পাৰস্য দেশৰ লোক, তুৰ্কী, বাৰ্মীয় আৰু দক্ষিণ-পূব এচীয় দেশবোৰৰ অন্য জাতি-জনগোষ্ঠীৰ লোকৰ প্ৰব্ৰজন ঘটিছে। তুলনামূলকভাৱে শেহতীয়া প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ ভিতৰত বৃটিছ, ফৰাছী, ওলন্দাজ, ভেনিচ আৰু পতুৰ্গীজসকলৰ নাম ল'ব পৰা যায়।

বিৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে গতিশীল ভাৰতীয় সমাজখন বৈচিত্র্যময় সংৰচনাত্মক বিন্যাসৰ জৰিয়তে এক মিশ্ৰিত সংস্কৃতিক বৈশিষ্ট্যৰ গৰাকী হৈ পৰিছে। বৰ্তমানৰ ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ দেশত ঘটা বিভিন্ন সাংস্কৃতিক যোগাযোগ, সাংস্কৃতিক সম্প্ৰসাৰণ, সাংস্কৃতিক সংঘাত, সাংস্কৃতিক সংগতকৰণ, সাংস্কৃতিক লীনভৱন আৰু সাংস্কৃতিক সংহতিৰ ফলাফল বুলি ক'ব পৰা যায়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ঃ সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াওক।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ঃ ভাৰতীয় সমাজ আৰু সাংস্কৃতিক ঐহিত্য কিমান বছৰ পুৰণি?

.....

.....

.....

১.৪ ঐক্য আৰু বৈচিত্র্য

এই শিতানটোত আমি ঐক্য আৰু বৈচিত্ৰ ধাৰণা দুটাৰ অৰ্থ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিম। ইয়াৰ উপৰি আমি বৈচিত্র্যৰ বিভিন্ন ৰূপ অথবা প্ৰকাৰ সমূহৰ বিষয়ে শিকিব পাৰিম।

ঐক্য আৰু বৈচিত্র্যৰ সংজ্ঞা চমু আলোচনাৰে এই শিতানটো আৰম্ভ কৰা হ'ল—

১.৪.১ ঐক্যৰ অৰ্থ আৰু ধাৰণা

মেৰিয়াম ৱেবষ্টাৰ অভিধানৰ মতে 'ঐক্য' বোলা অভিধাটোৱে 'একাধিক নোহোৱাৰ গুণ নাইবা দশা'টোৰ কথা বুজায়। সমাজতাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীত ই হ'ল 'এক'ৰ অনুভৱ। সম্পূৰ্ণ পাৰস্পৰিক সন্মতি সহকাৰে চলাৰ স্থিতিটোৱেই হ'ল ঐক্য। ঐক্যই সমাজৰ

সমন্বয় সাধন কৰে। সমাজৰ সকলো সদস্যকে 'আমি' বোধেৰে বান্ধি ৰখা সম্পর্কটোকে ঐক্য বোলা হয়।

ঐক্যৰ সৈতে প্ৰায়েই সাঙোৰ খাই থকা আন এক অভিধা হ'ল সমৰূপতা (Uniformity)। কিন্তু ঐক্য (Unity) আৰু সমৰূপতাৰ মাজত কিছু প্ৰভেদ আছে। সমৰূপতাৰ পূৰ্বচৰ্ত হ'ল সাদৃশ্য (Similarity)। কিন্তু ই ঐক্যৰ পূৰ্বচৰ্ত নহয়। সমৰূপতাই ঐক্য গঢ়িব পাৰে, কিন্তু ঐক্যই সমৰূপতাৰ সৃষ্টি নকৰিবও পাৰে। সমৰূপতাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ঐক্যক ডাৰ্খেইমে যান্ত্ৰিক একতা (mechanical solidarity) বুলি অভিহিত কৰিছিল। এনে একতা প্ৰায়েই জনজাতীয় আৰু পৰম্পৰাগত সমাজবোৰৰ ক্ষেত্ৰত দেখা পোৱা যায়। এনে সমাজৰ সদস্যসকলে নিজকে একেটা গোষ্ঠীৰ, ধৰ্মৰ, প্ৰথাৰ, পৰম্পৰাৰ লোক বুলি চিনাক্ত কৰে। এক সময়তে পাৰ্থক্যৰ পৰাও ঐক্যই গা কৰি উঠিব পাৰে। এনে ধৰণৰ ঐক্যক জৈৱিক একতা (Organic Solidarity) বোলে। আধুনিক সমাজবোৰত আমি এনে একতা দেখিবলৈ পাওঁ।

১.৪.২ বৈচিত্র্যৰ অর্থ আৰু ধাৰণা

বৈচিত্র্যৰ আভিধানিক অর্থ হ'ল পাৰ্থক্য (differences) নাইবা বিভিন্নতা (variety)। সমাজতাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীত এই বৈচিত্র্য অথবা পাৰ্থক্যক সদায় মানুহৰ লগতে সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰা হয়। এই বৈচিত্র্যৰ প্ৰকৃতি দুগৰাকী ব্যক্তিৰ মাজত থকা ব্যক্তিগত পাৰ্থক্যতকৈ বেলেগ। মানুহৰ দুটা অথবা ততোধিক দলৰ মাজত থকা সমূহীয়া পাৰ্থক্যৰ কথা বুজাবলৈ বৈচিত্র্য শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। অর্থাৎ দুটা মানৱ গোষ্ঠীৰ দিশেৰে ধৰ্মৰ দিশেৰে, ভাষাৰ দিশেৰে, জাতিৰ দিশেৰে সামাজিক তথা অর্থনৈতিক প্ৰস্থিতিৰ দিশেৰে, জীৱন যাপন শৈলীৰ দিশেৰে পৃথক হ'ব পাৰে। এই পাৰ্থক্যবোৰে সমাজত বৈচিত্র্যৰ সৃষ্টি কৰে। এনে বৈচিত্র্যৰ প্ৰকৃতিও সমূহীয়া। অর্থাৎ, বৈচিত্র্য একেৰূপতাৰ অথবা সমৰূপতাৰ বিপৰীত।

১.৪.৩ ভাৰতত বৈচিত্র্যৰ ৰূপ

বহুত্ব (Plurality) আৰু সংখ্যাধিক (multiplicity) হ'ল ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্য। ভাৰতত সীমাহীন বৈচিত্র্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভৌগলিক, ভূতাত্ত্বিক গাঁথনি, জলবায়ু, জীৱন তথা উদ্ভিদকূল, গোষ্ঠী, ধৰ্ম, ভাষা, দোৱান, সংগীত, কলা, হস্তশিল্প, প্ৰচলিত প্ৰথা, পৰম্পৰা ইত্যাদি সকলো দিশতে ভাৰত বিচিত্র। আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে যে ভাৰতীয় উপমহাদেশৰ ভিতৰৰ বিশষ

ভৌগলিক অৱস্থানবোৰ হ'ল ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক বৈচিত্র্যৰ প্রধান কাৰণ। ইয়াৰ উপৰি প্রব্রজনকাৰীৰ সোঁত আৰু বাহিৰা সংস্কৃতিয়েও ভাৰতীয় সংস্কৃতিত সমৃদ্ধ কৰিছে। ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিত থকা বিশাল বৈচিত্র্যৰ এক অনন্য তথা প্রত্যাহ্বানমূলক দিশ আছে। ই কলা বিভাগৰ বিভিন্ন অধ্যয়ন শাখাৰ বাবে আকর্ষণীয় তথা অনুপ্রেৰণাদায়ক অধ্যয়ন আৰু গৱেষণাৰ বিষয় হৈ আহিছে। এই বৈচিত্র্যই হ'ল ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ সবল ভেটি। এই বৈচিত্র্যই ৫০০ বছৰতকৈও অধিক কাল ভাৰতত নিজ অস্তিত্ব বর্তাই ৰাখিছে আৰু পৰিৱর্তন প্রক্রিয়াৰে নিজকে অধিক সমৃদ্ধ কৰি তুলিছে। ভাৰতক সেয়েহে 'ক্ষুদ্র পৃথিৱী'ৰ সন্মান যঁচা হয়। ভাৰতক 'বিশ্বৰ শ্রেষ্ঠ' আৰু 'নৃগোষ্ঠীয় সংগ্রহালয়' বুলিও অভিহিত কৰা হয়।

তলত ভাৰতক বিশ্বপ্রসিদ্ধ কৰি তোলা কেইটামান সবাতোকৈ উল্লেখযোগ্য বৈচিত্র্যৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

১.৪.৩.১ ভূ-ভৌতিক বৈচিত্র্য

ভাৰত এখন বিশাল দেশ। ইয়াৰ সর্বমুঠ মাটিকালি হ'ল ৩,২৮৭,২৪০ বর্গকিলোমিটাৰ। এই মাটিকালিৰ ১২,৮৪৯ বর্গ কিলোমিটাৰ পাকিস্তান আৰু চীনে অবৈধভাৱে দখল কৰি আছে। ২০১১ চনৰ ভাৰতীয় লোকপিয়ল প্রতিবেদন অনুসৰি ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যা হ'ল ১,২১০,৮৫৪,৯৭৭। ইয়াৰে ৬২৩,৭২৪,২৪৮ জন পুৰুষ আৰু ৫৮৬,৪৬৯,১৭৪ গৰাকী মহিলা। জনসংখ্যাৰ দিশেৰে ভাৰত চীনতকৈ কিছু পিছপৰা। ভাৰতত আনুমানিক ১.৩৫ বিলিয়ন (১ বিলিয়ন-১০০ কোটি) লোক আছে। ভৌগলিক এলেকাৰ বিস্তৃতৰ দিশেৰে ভাৰত বিশ্বৰ সপ্তমখন বৃহৎ দেশ। পৃথিৱীৰ ২.৪ শতাংশ অঞ্চলত ব্যপ্ত হৈ থকা ভাৰতত পৃথিৱীৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ১৭ শতাংশই বাস কৰে। এক পূর্বানুমান অনুসৰি ২০৫০ চনলৈ ভাৰতে জনসংখ্যাৰ দিশেৰে চীনক অতিক্রম কৰি গৈ (বিশ্বৰ) সবাতোকৈ অধিক জনবহুল দেশত পৰিণত হ'ব।

ভৌগলিকভাৱে ভাৰত এখন বৈচিত্র্যময় দেশ। উত্তৰৰ পৰা দক্ষিণলৈ আৰু পূৱৰ পৰা পশ্চিমলৈ ভাৰত ক্রমে ৩২৮ কিলোমিটাৰ আৰু ২৯৩৩ কিলোমিটাৰ ব্যপ্ত হৈ আছে। পৃথিৱীৰ প্রাচীনতম পর্বত শৃংখলা আৰাৱলী আৰু তুলনামূলকভাৱে নৱতম পর্বত শৃংখলা হিমালয়ে ভাৰতক আৱৰি ৰাখিছে। ভাৰতৰ চাৰিসীমাৰ ভিতৰতে বৃহৎ মৰুভূমি থাৰ অৱস্থিত আৰু একেখন দেশতেই গংগা-ব্রহ্মপুত্রৰ লগতে অন্য নদ-নদীৰ প্রসাৰিত জালিকাই সৃষ্টি কৰা উর্বৰ উপত্যকাও আছে। ভাৰততে বিশ্বৰ সবাতোকৈ সেমেকা স্থান মৌচিনৰাম আৰু চেৰাপুঞ্জী অৱস্থিত। ভাৰতৰে আন এটা দিশত পৃথিৱীৰ এখন শীতল মৰুভূমি লাডাখ অৱস্থিত আৰু ভাৰতৰ কাঞ্চনজংঘা হ'ল পৃথিৱীৰ

তৃতীয় সর্বোচ্চ পর্বত শৃংগ। ভাৰতৰ এনে ভিন্ন ভৌগলিক সজ্জাই দেশখনত বেলেগ বেলেগ ধৰণৰ জলবায়ু মণ্ডল সৃষ্টি কৰিছে। এইবোৰে দেশখনক পৃথিৱীৰ ভিতৰতে এখন সমৃদ্ধ জৈৱ-বৈচিত্র্যৰ ভৰা অঞ্চলত পৰিণত কৰিছে।

জনসংখ্যা গাঁথনিৰ দিশেৰেও ভাৰত বিশ্বৰ এখন বৈচিত্র্যময় দেশ। বিচিত্র আৰু অনন্য ভৌগলিক বৈশিষ্ট্যই ইয়াৰ বাসিন্দা আৰু সংস্কৃতিবোৰকো প্রভাৱিত কৰিছে। ভাৰতত এনে কিছুমান অঞ্চল আছে যিবোৰ যাতায়ত তথা পৰিবহনৰ দিশৰে তথাকথিত মূলসূঁতিৰ ভাৰতৰ পৰা প্রায় বিচ্ছিন্ন। হিমালয়ৰ ওপৰভাগত থকা পর্বতমালা আৰু পাহাৰীয়া পথেৰে অহা-যোৱা কৰিবলগীয়া অঞ্চলবোৰ, উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ কেন্দ্রভাগত অৱস্থিত ঘন জংঘল আৰু দূর্গম অৰণ্য অঞ্চলত বাস কৰা লোকসকলে দূৰণিবটীয়া স্থানত থাকিবলগীয়া হোৱা কথাটোৰ বাবে মূলসূঁতিৰ সংস্কৃতি তথা সমাজতকৈ সম্পূর্ণ পৃথক সমাজ তথা সংস্কৃতি গঢ়ি তুলিছে। ভৌগলিকভাৱে অনন্য আৰু অসুচ অঞ্চলবোৰত বিভিন্ন মানৱ সমূহে বৈচিত্র্যময় সাংস্কৃতিক অনুশীলন চর্চা কৰি আহিছে। ধর্মীয় পৰম্পৰা, উৎসৱ-পার্বন, ধর্মীয় বিশ্বাস, স্থানীয় দোৱান, প্রথা, পৰম্পৰা, বেশ-ভূষা, কলা, হস্তশিল্প, নৃত্য, সংগীত, খাদ্যভ্যাস, গৃহ নির্মাণ শৈলী আদি সকলোতে এনে অনুশীলনৰ প্রমাণ পোৱা যায়। গতিকে আমি ক'ব পাৰো যে আমাৰ দেশৰ ভূগোলে দেশখনৰ বৈচিত্র্যতাত অনবদ্য অৱদান আগবঢ়াইছে।

১.৪.৩.২ গোষ্ঠীভিত্তিক বৈচিত্র্য

আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে যে ইতিহাসে ঢুকি নোপোৱা সময়ৰে পৰা ভাৰতে বিশ্বৰ বিভিন্ন প্রান্তৰ প্রব্রজকক আকর্ষণ কৰি আহিছে। ভাৰতৰ বাসিন্দাসকলৰ মাজত এক সমৰূপ গোষ্ঠীভিত্তিক সংৰচনাৰ অনুপস্থিতিৰ ই হ'ল প্রধান কাৰণ।

ভাৰতক সেয়েহে বিভিন্ন জাতি-গোষ্ঠী আৰু জনজাতি সম্প্রদায়ৰ 'মিশ্রণ স্থলী' বুলি কোৱা হয়। গোষ্ঠী (Race) বুলিলে মানৱ সমূহবোৰত থকা সেইবোৰ বাহ্যিক ভৌতিক পার্থক্যৰ কথা বুজোৱা হয় যিবোৰ পার্থক্যক এখন নির্দিষ্ট সমাজে নিজৰ বৈশিষ্ট্য বুলি বিবেচনা কৰে। গোষ্ঠীৰ ধাৰণাটো গোষ্ঠী এটাৰ সদস্যসকলৰ মাতৃভূমিৰ ওপৰত আধাৰিত হ'ব পাৰে (যেনে— মংগোলিয়া আৰু ফ'কাছ পর্বতমালা) নাইবা গাৰ ছালৰ বৰণ গোষ্ঠীৰ আধাৰ হ'ব পাৰে (ক'লা, বগা, পীতবর্ণ, ৰঙচুৱা ইত্যাদি)।

বিভিন্ন পণ্ডিতে ভাৰতীয় মানুহৰ গোষ্ঠীভিত্তিক শ্রেণীবিভাজন আঁচনিৰ ক্ষেত্রত নিজ নিজ ধৰণে মতামত আগবঢ়াইছে। এই অধ্যায়ত ভাৰতীয় জনসংখ্যাৰ গোষ্ঠীভিত্তিক শ্রেণীবিভাজন আঁচনিৰ সৈতে জড়িত মাত্র দুটা মতামত আলোচনা কৰা

হ'ব। ইয়াৰে এটা মত আগবঢ়াইছে ৰিচ্‌লে (১৯১৫) আৰু আনটো মতৰ গৰাকী হ'ল গুহ (১৯৩১)।

ছাৰ হাবার্ট ৰিচলে আছিল বৈজ্ঞানিক ভিত্তিত ভাৰতীয় জনসংখ্যাৰ গোষ্ঠীভিত্তিক শ্রেণীবিভাজনৰ ধাৰণাটো বিকশাই তোলা প্রথম ব্যক্তি। তেওঁ ভাৰতত তিনিটা প্রধান গোষ্ঠী থকাৰ কথা চিনাক্ত কৰিছিল। গোষ্ঠী তিনিটা হ'ল— দ্রাবিড়ীয়, ভাৰতীয়-আর্য আৰু মংগোলীয়। তেওঁৰ মতে ভাৰতত এই তিনিটা প্রাথমিক গোষ্ঠীৰ বহুল সংমিশ্রণ ঘটাৰ মানুহৰ দেহৰ ছালত ভিন্ন গোষ্ঠীভিত্তিক ৰঙৰ সমাহাৰ ঘটা দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। ৰিচ্‌লেই ভাৰতীয় জনসংখ্যাৰ সাতটা ভিন্ন 'শাৰীৰিক প্রকাৰ' (physical type) চিনাক্ত কৰি উলিয়াইছিল। প্রকাৰকেইটা হ'ল—

➢ **ভাৰতীয় আর্য প্রকাৰ** (The Indo-Aryan type) ঃ এওঁলোক প্রধানতঃ উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতীয় প্রদেশবোৰৰ বাসিন্দা। ওখ, বগা ছাল, গাঢ় বৰণীয়া চকু, দেহ আৰু মুখৰ নোম অধিক, দীঘল মূৰ, লাহী আৰু দীঘল ডিঙি এওঁলোকৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য।

➢ **দ্রাবিড়ীয় প্রকাৰ** (The Dravidian type) ঃ ভাৰতৰ দক্ষিন অধিত্যকাৰ বাসিন্দা। দৈহিক অৱয়ব চাপৰ অথবা মধ্যমীয়া গড়তকৈ কম উচ্চতা, গাঢ় ক'লা ছাল, ডাঠ আৰু কেতিয়াবা চুলি কেঁকোৰা হোৱা প্রৱণতা, গাঢ় বৰণীয়া চকু, দীঘল মূৰ আৰু অত্যন্ত বহল নাক এওঁলোকৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য।

➢ **মংগোলীয় প্রকাৰ** (The Mangoloid type) ঃ হিমালয় পর্বতমালা আৰু ভাৰতৰ উত্তৰ-পূব অঞ্চলত সিঁচৰতি হৈ থকা বাসিন্দা। বহল মূৰ, চাপৰ অথবা মধ্যমীয়া গড়তকৈ কম উচ্চতা, লাহীৰ পৰা বহল নাক, চেপেটা মুখাৱয়ব আৰু তির্যক চকুৰ পতা এওঁলোকৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য।

➢ **আর্য-দ্রাবিড়ীয় অথবা হিন্দুস্তানী প্রকাৰ** (The Arys Dravidian or Hindustani type) ঃ আর্য আৰু দ্রাবিড় গোষ্ঠীৰ মিলনৰ ফলত সৃষ্ট নতুন গোষ্ঠী। প্রধানতঃ উত্তৰ ভাৰতৰ গংগা সমভূমি অঞ্চলৰ বাসিন্দা। মধ্যমীয়া উচ্চতা, পাতল মুগাৰ পৰা ক'লা ছাল, মজলীয়াৰ পৰা বহল নাক এই গোষ্ঠীৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য।

➢ **মংগোলা-দ্রাবিড়ীয় অথবা বঙালী প্রকাৰ** (The Mangela Dravidian or Bengali type) ঃ দ্রাবিড়ীয় আৰু, মংগোলীয় গোষ্ঠীৰ মিলনৰ ফলত সৃষ্ট নতুন গোষ্ঠী। প্রধানতঃ ভাৰতৰ পূব প্রদেশ বংগ আৰু ওড়িশাৰ বাসিন্দা। মধ্যমীয়া উচ্চতা, বহল আৰু ঘূৰণীয়া মূৰ, ক'লা ছাল, মুখত অধিক পৰিমাণৰ নোম, মধ্যমীয়াৰ পৰা চেপেটা নাকৰ প্রৱণতা আদি হ'ল এই গোষ্ঠীৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য।

➢ **শাক্য-দ্রাবিড়ীয় প্রকাৰ** (The Scytho-Dravidian type) ঃ শক (The

scythians) আৰু দ্রাবিড় গোষ্ঠীৰ মিলনৰ ফলত উদ্ভৱ হোৱা নতুন গোষ্ঠী। ভাৰতৰ পশ্চিম অংশৰ বাসিন্দা। চাপৰৰ পৰা মধ্যমীয়া উচ্চতা, গাৰ ছাল বগা, বহল মূৰ, লাহী কিন্তু মধ্যমীয়া দৈর্ঘ্যৰ নাক, মুখ আৰু দেহত কম পৰিমাণৰ নোম আদি হ'ল এওঁলোকৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য।

➢ **তুর্ক'-ইৰানীয় প্রকাৰ** (The Turko-Iranian type) ঃ এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল বৃটিছ অধ্যুষিত ভাৰতৰ উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত অঞ্চলৰ বাসিন্দা আছিল।

বি. এচ. গুহই ভাৰতীয় জনসংখ্যাৰ সবাতোকৈ প্রামাণিক আৰু বহুলভাৱে গৃহিত গোষ্ঠীভিত্তিক শ্রেণীবিভাজনটো আগবঢ়াইছে। তেওঁ ভাৰতত ছটা প্রধান গোষ্ঠীভিত্তিক মানৱ দল আছে বুলি চিনাক্ত কৰি উলিয়াইছে।

➢ **নেগ্রিট' গোষ্ঠী** (The Negrito) ঃ দক্ষিণ ভাৰত, কাদাৰ, আন্দামান, নাগালেণ্ড, বিহাৰৰ ৰাজমহল পাহাৰৰ বিভিন্ন পৰিৱেষ্টিত এলেকাত এই গোষ্ঠীৰ লোক বাস কৰে। কাদাৰসকল, আন্দামানীসকল, আংগামী নাগাসকল আৰু ৰাজমহল পাহাৰৰ বাগাড়ীসকল এই গোষ্ঠীৰ লোক। চাপৰ, ক'লা ছাল, ক'লা কেঁকোৰা-কেঁকুৰি ওঁঠ আৰু বহুল নাক এওঁলোকৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য।

➢ **প্র'ট' অষ্ট্র'লয়ড গোষ্ঠী** (The Proto-Austroloid) ঃ ভাৰতৰ ভিতৰুৱা অঞ্চলবোৰৰ বাসিন্দা। চাপৰৰ পৰা মধ্যমীয়া উচ্চতাৰ, দীঘল আৰু উঠঙা মূৰ, সৰুৰ পৰা বহল নাক এওঁলোকৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য। ভাৰতীয় আর্যসকলে তেওঁলোকক নীহকূলীয়া বুজাবলৈ 'আনাচ' (anas), 'দাস' (das), 'দাস্যু' (dasyu) আৰু 'নিষাদ' (Nishad) আদি নাম ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

➢ **মংগোলীয় গোষ্ঠী** (The Mangolid) ঃ এই গোষ্ঠীটোক দুটা উপভাগত ভগোৱা গৈছে। উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ পার্বত্য তথা সমভূমি অঞ্চলত বাস কৰাসকলক পেলিঅ'-মংগোলী (The Paleo Mangoloid) আৰু ভূটান তথা চিকিমত বাস কৰাসকলক তিবেট'-মংগোলীয় (The Tibeto Mangoloid) বুলি কোৱা হয়।

➢ **ভূমধ্য সাগৰীয় অঞ্চলৰ গোষ্ঠী** (The Mediterranean) ঃ এওঁলোক মূলতঃ দ্রাবিড়ীয় গোটৰ সদস্য। এই গোষ্ঠীটোক তিনিটা উপ-ভাগত ভগোৱা হৈছে—

❍ **পেলিঅ'-মেডিটেৰেনিয়াম** (The Paleo Mediterranean) ঃ কর্ণাটক, তামিলনাড়ু আৰু কেৰালাৰ বাসিন্দা। মধ্যমীয়া উচ্চতা, গাঢ় ৰঙৰ ছাল আৰু লাহী শৰীৰ।

❍ **প্রাইমেৰিলি মেডিটেৰেনিয়ান** (The Primarily Mediterranean) ঃ পঞ্জাৰৰ বাসিন্দাসকল। গাৰ ৰং বগা।

❍ **অ'ৰিয়েণ্টেল মেডিটেৰেনিয়ান** (The Oriental Mediterranean) ঃ উত্তৰ প্ৰদেশ, ৰাজস্থান আৰু পঞ্জাৱৰ বাসিন্দা। দীঘল নাক, বগা ছাল।

➢ **পশ্চিমীয়া ব্ৰাকীচিফাল গোষ্ঠী** (The Western Brachycephals) ঃ এই গোষ্ঠীটোক তিনিটা উপভাগত ভগোৱা হৈছে—

❍ **আল্‌পিনয়ড** (Alpinoid) ঃ উত্তৰ আৰু পশ্চিম ভাৰত।

❍ **ডিনাৰেকি** (Dinaric) ঃ বংগ আৰু ওড়িশা।

❍ **আৰ্মেনয়ড** (Armenoid) ঃ পাৰ্চীসকল।

➢ **ন'ৰ্ডিক গোষ্ঠী** (The Nardic) ঃ আৰ্যসকলৰ সৈতে মিল আছে। বগা ছাল, মজলীয়াৰ পৰা দীঘলীয়া মূৰ, মিহি নাক, ওখ দেহ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ ঐক্য আৰু বৈচিত্র্য বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ঃ গোষ্ঠীৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ঃ বি.এচ. গুহৰ মতে ভাৰতত থকা গোষ্ঠীৰ সংখ্যা হ'ল—

i) তিনিটা

ii) চাৰিটা

iii) পাঁচটা

iv) ছটা

১.৪.৩.৩ ধৰ্মীয় বৈচিত্র্য

ভাৰতৰ আন এক বৈশিষ্ট্য হ'ল ধৰ্মীয় বহুত্ববাদ। ভাৰতৰ সংবিধানে ইয়াক এখন ধৰ্মনিৰপেক্ষ ৰাষ্ট্ৰৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। ভাৰতৰ প্ৰতিগৰাকী নাগৰিকৰে যিকোনো ধৰ্ম অনুসৰণ কৰাৰ মৌলিক অধিকাৰ আছে। একে সময়তে ভাৰতীয় ধৰ্মনিৰপেক্ষতাৰ মৌলিক আধাৰ হ'ল ধৰ্মীয় সহিষ্ণুতা। ধৰ্মীয় বহুত্ববাদৰ ধাৰণাটোৰ ভেটি হ'ল সকলো ধৰ্মই সমানে ভাল আৰু সকলো ধৰ্মৰে লক্ষ্য একেটাই বুলি মানি লোৱা বিশ্বাস। ধৰ্মৰ লক্ষ্য হ'ল ঈশ্বৰক উপলব্ধি কৰা।

ভাৰতত পৃথিৱীৰ প্ৰায় আটাইকেইটা প্ৰধান ধৰ্মই পোৱা যায়। ইয়াত হিন্দু, ইচলাম, খৃষ্টান, বৌদ্ধ, জৈন, শিখ আদি সকলো ধৰ্মৰে উপাসক আছে। পাৰ হৈ যোৱা সময়বোৰত বিভিন্ন ধৰ্মীয় বিশ্বাস আৰু ধৰ্মৰ লোকে ভাৰতলৈ আহিছে। ই ভাৰতৰ ধৰ্মীয় বহুত্ববাদক প্ৰগাঢ় কৰি তুলিছে। বিগত কালবোৰত ভাৰতত বিভিন্ন ধৰ্মীয় আন্দোলন আৰু সংস্কাৰমূলক কাৰ্যসূচী চলিছে। আমি বৈষ্ণৱবাদ, চুফীবাদ, বাহাইবাদ আদিৰ দৰে ধৰ্মীয় পন্থাত এই উদাহৰণ দেখিবলৈ পাওঁ। ভাৰতত বহুতো জড়োপাসক জনজাতিও আছে। ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ বৈচিত্র্যতা, সহিষ্ণুতা, পাৰস্পৰিক সন্মান আৰু সহ-বসতি হ'ল ভাৰতীয় সমাজৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য। তলত ২০১১ চনৰ ভাৰতীয় লোকপিয়ল প্ৰতিবেদনত উল্লেখ থকা ভাৰতৰ ধৰ্ম সম্পৰ্কীয় তথ্যখিনি তুলি দিয়া হ'ল।

সকলোবোৰ ধৰ্ম	১০০.০০ %	১২১ কোটি
হিন্দু	৭৯.৮০ %	৯৬.৬২ কোটি
মুছলমান/ইচলাম	১৪.২৩ %	১৭.২২ কোটি
খৃষ্টান	২.৩০ %	২.৭৮ কোটি
শিখ	১.৭২ %	২.০৮ কোটি
বৌদ্ধ	০.৭০ %	৮৪.৪৩ কোটি
জৈন	০.৩৭ %শ	৪৪.৫২ কোটি
অন্য ধৰ্ম	০.৬৬ %	৭৯.৩৮ কোটি
ধৰ্মৰ উল্লেখ নথকা ব্যক্তি	০.২৪ %	২৮.৬৭ কোটি

তালিকা ১.১ ভাৰতত থকা ধৰ্মৰ তথ্য (ভাৰতৰ লোকপিয়ল, ২০১১)

তলত ভাৰতৰ প্ৰধান ধৰ্মবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল—

➢ **হিন্দুধৰ্ম ঃ** ভাৰতত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি থকা ধৰ্ম। ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ৮০ শতাংশতকৈও অধিক নাগৰিক হিন্দু। হিন্দুধৰ্মৰ মৌলিক নীতিবোৰৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰাটো সহজ কাম নহয়। কাৰণ তাত্ত্বিক দিশ আৰু ব্যৱহাৰিক অভিব্যক্তিৰ ফালৰ পৰা হিন্দু ধৰ্ম হয়তো পৃথিৱীৰ সবাতোকৈ অধিক বহুধাবিভক্ত ধৰ্ম। তথাকথিত হিন্দু ধৰ্মীয় বৈশিষ্ট্য বুলি কোনো সংজ্ঞাৱদ্ধ বৈশিষ্ট্যৰ সমষ্টি নাই। আন কেইবাটাও ধৰ্মৰ দৰে হিন্দু ধৰ্মৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট প্ৰতিষ্ঠাপক অথবা প্ৰৱৰ্তক নাই, ইয়াৰ কোনো এখন সুনিৰ্দিষ্ট ধৰ্মগ্ৰন্থ নাই যিখনক ধৰ্মটোৰ মৌলিক আধ্যাত্মিক দিকদৰ্শক বুলি ক'ব পাৰি। এফালে বহুতেই অসংখ্য দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্তিক পূজা কৰে আৰু একে সময়তে আন বহুতেই 'পৰম সত্য উপলব্ধি' কৰাৰ একক মাৰ্গ অনুসৰণ কৰে। এই অনুগামী সকলে কোনো

মূৰ্ত ৰূপৰ উপাসনা নকৰে। কিছুমানে অশৰীৰি আত্মা, গছ, জন্তু, শিল, পাহাৰ, নদী, হ্রদ তথা সূৰ্য, চন্দ্র, ঐশ্বৰিক শক্তি, গাজনি, বৰষুণ, বতাহ আদিৰ দৰে বিভিন্ন প্রাকৃতিক পৰিঘটনাৰ উপাসনা কৰে। হিন্দু ধৰ্মৰ এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল বিভিন্ন উৎসৱ-পাৰ্বনৰ উদ্‌যাপন। হিন্দু ধৰ্মৰ বিশ্বাস মতে এগৰাকী পৰম স্রষ্টা, পালনকৰ্তা আৰু বিনাশকৰ্তাৰ অস্তিত্ব আছে। হিন্দু ধৰ্মই জন্ম-মৃত্যু চক্রৰ উৰ্দ্ধত থকা আত্মাৰ অস্তিত্বকো বিশ্বাস কৰে। পুনৰ্জন্ম, কৰ্মফল, পাপ আৰু পূণ্যৰ দৰে ধাৰণাবোৰো হিন্দুধৰ্মৰ অংশ। হিন্দু ধৰ্মাৱলম্বী লোকে বেদ, পু�ৰাণ, শাস্ত্র, উপনিষদ, মহাভাৰত, ৰামায়ণ আৰু ভাগৱত গীতাক কেইখনমান পৱিত্র ধৰ্মগ্রন্থ বুলি গণ্য কৰে।

➢ **ইচলাম ঃ** খৃষ্টাব্দ সপ্তম শতিকাত আৰব বণিকসকলে ইচলাম ধৰ্ম ভাৰতলৈ কঢ়িয়াই আনিছিল। ইচলাম ধৰ্মৰ অনুগামীসকলক 'মুছলমান' বোলা হয়। ইচলাম এটা 'একদেৱবাদী' ধৰ্ম। ইচলামে মাত্র এজনা ঈশ্বৰক বিশ্বাস কৰে। ইচলামে ধৰ্মক এক আধাৰক (matrix) আৰু বিশ্ব দৰ্শন (world view) বুলি বিবেচনা কৰে আৰু এই আধাৰকৰ চাৰিসীমাতেই সকলো জীৱনকেন্দ্রিক কাৰ্যকলাপ সংঘটিত হ'ব লাগে বুলি ভাবে। প্রতিগৰাকী মুচলমানে পাঁচটা ধৰ্মীয় নীতি অনুসৰণ আৰু প্রদৰ্শনত বিশ্বাস কৰে। নীতিকেইটা হ'ল— মাত্র এজনা ঈশ্বৰ (তৌহিদ), বিধিবিহিত প্রার্থনা (নামাজ), উপবাস (ৰোজা), দান (জাকাট) আৰু মক্কালৈ তীৰ্থভ্রমণ (হজ)। মুছলমানসকলে 'কো�ৰাণ'ক পবিত্র ধৰ্মগ্রন্থ বুলি বিশ্বাস কৰে। কো�ৰাণৰ বাণীবোৰ ঈশ্বৰে দেৱদূত গেব্রিয়েল (জিব্রাল)ৰ দ্বাৰা হজৰত মোহম্মদৰ আগত প্রকাশ কৰিছিল বুলি মুছলমানসকলে মানি লয়। তেওঁলোকে শ্বৰিত (ঐশ্বৰিক আইন) অনুসৰণ কৰে আৰু জীৱন জন্মৰ পৰা মৃত্যুলৈকে শ্বৰিয়াৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্রিত হয় বুলি গণ্য কৰে। ২০১১ চনৰ ভাৰতীয় লোকপিয়ল অনুসৰি ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যা ১৪.২ শতাংশ মুছলমান।

➢ **খৃষ্টান ধৰ্ম ঃ** বিভিন্ন পর্যায়ত ভাৰতত খৃষ্টান ধৰ্মৰ প্রৱেশ ঘটিছিল বুলি কোৱা হয়। চিৰিয়ান খৃষ্টিয়ান পৰম্পৰা অনুসৰি যিশু খৃষ্টৰ বাৰ গৰাকী প্রধান শিষ্যৰ মাজৰ এগৰাকী এপোচল্ ট'মাছ প্রুচ খৃষ্টাব্দত কোচিন চহৰত আহি উপস্থিত হৈছিলহি। পৰৱর্তী সময়ত উপনিৱেশবাদ আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে খৃষ্টান মিশ্যনেৰী সকলে ভাৰতলৈ আহি ধৰ্ম প্রচাৰ কৰিবলৈ ধৰে। তেওঁলোকে প্রথমে উপান্ত সম্প্রদায়সমূহ, সীমান্তৱর্তী জনজাতি সম্প্রদায় আৰু ভিতৰুৱা অঞ্চলৰ অন্য সম্প্রদায়ৰ মাজত খৃষ্টান ধৰ্ম প্রচাৰ কৰিছিল। খৃষ্টানসকলে যিশুখৃষ্টক ঈশ্বৰৰ দূত বুলি গণ্য কৰে। তেওঁলোকৰ বাবে ঈশ্বৰৰ প্রতি সক্রিয় সেৱা আগবঢ়োৱা তথা ওচৰ-চুবুৰীয়াক ভালপোৱাটো হ'ল ঈশ্বৰ প্রদত্ত সজকৰ্ম। 'বাইবেল' খৃষ্টানসকলৰ ধৰ্মগ্রন্থ। ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ২.৩ শতাংশ হ'ল খৃষ্টান।

➢ **শিখ ধৰ্ম ঃ** ষোড়শ শতিকাৰ প্রথমার্দ্ধত বর্তমানৰ ভাৰত আৰু পাকিস্তানৰ অন্তর্ভুক্ত

বৃহত্তৰ পঞ্জাৱ অঞ্চলত শিখ ধর্মৰ উৎপত্তি আৰু প্রসাৰ ঘটিছিল। গুৰু নানক দেৱক শিখ ধর্ম প্রৱর্তকৰ আসন দিয়া হয়। তেওঁ এগৰাকী সমাজ আৰু ধর্মীয় সংস্কাৰক আছিল। শিখবাদ আচলতে এটা ধর্মীয় আন্দোলন নাইবা সংস্কাৰ আন্দোলন আছিল। প্রথমে ই কিছুমান হিন্দু ধর্মীয় বিশ্বাস আৰু ভক্তিৰ সৈতে জড়িত কথাৰ সংস্কাৰ সাধন কৰিব খুজিছিল। পৰৱর্তী সময়ত এই আন্দোলনে জাতিভেদৰ কুপ্রথাটোৰ বিৰুদ্ধে মাত মাতিছিল। শিখ ধর্মাৱলম্বীসকলে দহগৰাকী গুৰুৰ প্রতি সন্মান জনায়। তেওঁ লোকে শিখ সমাজত শিক্ষক নাইবা সন্তৰ আসন লাভ কৰিছে। তলত শিখ সমাজত পূজনীয় হৈ থকা আৰু কিংবদন্তীত পৰিণত হোৱা দহগৰাকী গুৰুৰ নাম উল্লেখ কৰা হ'ল—

- গুৰু নানক দেৱজী— ১৪৬৯ চনৰ পৰা ১৫৩৯ চনলৈ
- গুৰু অংগদ দেৱজী— ১৫৩৯ চনৰ পৰা ১৫৫২ চনলৈ
- গুৰু অমৰ দাস চাহিবজী— ১৫৫২ চনৰ পৰা ১৫৭৪ চনলৈ
- গুৰু ৰাম দাস চাহিবজী— ১৫৭৪ চনৰ পৰা ১৫৮১ চনলৈ
- গুৰু অর্জন দেৱজী— ১৫৮১ চনৰ পৰা ১৬০৬ চনলৈ
- গুৰু হৰগোবিন্দ চাহিবজী— ১৬০৬ চনৰ পৰা ১৬৪৪ চনলৈ
- গুৰু হৰ ৰাই চাহিবজী— ১৬৪৪ চনৰ পৰা ১৬৬১ চনলৈ
- গুৰু হৰ কৃষন চাবিজী— ১৬৬১ চনৰ পৰা ১৬৬৪ চনলৈ
- গুৰু টেগ বাহাদুৰ চাহিবজী— ১৬৬৫ চনৰ পৰা ১৬৭৫ চনলৈ
- গুৰু গোবিন্দ সিং চাহিবজী— ১৬৭৫ চনৰ পৰা ১৭০৮ চনলৈ
- গুৰু গ্রন্থচাহিব জী— ১৭০৮ চনৰ পৰা চিৰদিনলৈ

শিখ ধর্মই এক ঈশ্বৰত বিশ্বাস কৰে। তেওঁলোকৰ পবিত্র ধর্মগ্রন্থ হ'ল গুৰু গ্রন্থ চাহিব। এই গ্রন্থখনত আটাইবোৰ শিখ গুৰুৰ শিকনিবোৰ লিপিৱদ্ধ কৰা আছে। গ্রন্থখনক অনাগত সকলো সময়ৰ বাবে শিখসকলৰ সর্বশেষ গুৰুৰ মর্যাদা দিয়া হৈছে। শিখসকলৰ উপাসনা গৃহক গুৰুদ্বাৰা বোলা হয়। সকলোবোৰ শিখ উপাসনাগৃহৰ ভিতৰত অমৃতসৰত থকা স্বর্ণমন্দিৰ গুৰুদ্বাৰটোক শ্রেষ্ঠ পূর্ণধাম বুলি বিবেচনা কৰা হয়। গুৰু গোবিন্দ সিঙে শিখ ধর্মাৱলম্বী লোকৰ বাবে এক নতুন ভাতৃত্ববোধ গঢ়ি তোলা 'খালচা' পন্থৰ জন্ম দিছিল। 'খাল্‌চা'ৰ অর্থ হ'ল 'বিশুদ্ধ'। খালচাপন্থীসকলে নিজ দেহত ধর্মীয় বিশ্বাসৰ পাঁচটা উপাদান (পাঁচটা 'ক') অনবৰতে ৰাখে। উপাদান কেইটা হ'ল— কেশ (নকটাকৈ ৰখা চুলি), কংঘা (চুলি ফনীয়াবলৈ কাঠৰ ফণি), কাৰা (ধাতুৰ খাৰু), কচেৰা (এক ধৰণৰ অন্তর্বাস) আৰু কিৰ্‌পান (এবিধ ডেগাৰ)। শিখসকলৰ পুৰুষে সিং

(সিংহ) আৰু মহিলাই কৌৰ (ৰাজকুমাৰী) উপাধি ব্যৱহাৰ কৰে।

➢ **জৈন ধর্ম ঃ** জৈনধর্মও এটা ধর্মীয় সংস্কাৰ আন্দোলনৰূপে গা কৰি উঠিছিল। খৃষ্টপূর্ব ষষ্ঠ শতিকামানত হিন্দুধর্মৰ কিছুমান অপ-ব্যাখ্যাৰ বিৰুদ্ধে ই এক পৃথক ধর্মীয় পৰম্পৰা হিচাপে বিকশিত হৈছিল। শুদ্ধ আচৰণ, শুদ্ধ বিশ্বাস আৰু শুদ্ধ জ্ঞানৰ জৰিয়তে পার্থিব আশা-আকাংক্ষাক অগ্রাহ্য কৰিব পাৰিলেই পৰম প্রজ্ঞাৰ গৰাকী হ'ব পাৰি বুলি প্রচলিত বিশ্বাসটোৱেই হ'ল জৈন ধর্মীয় দর্শনৰ আধাৰ। জৈনসকলে শৃংখলাৱদ্ধতাৰ পঞ্চনীতি অনুসৰণ কৰে। এই নীতি পাঁচটা হ'ল— অহিংসা, সত্য, সততা, যৌনতাৰ ক্ষেত্রত অৱলম্বন কৰা শুদ্ধতা তথা পার্থিৱ লাভালাভৰ প্রতি উদাসীনতা। জৈন ধর্মই আত্ম শুদ্ধিকৰণৰ বাবে উপবাস আৰু সংযমক প্রয়োজনীয় বুলি গণ্য কৰে।

জৈনসকলে ২৪ গৰাকী তীর্থংকৰ (অতিক্রমকাৰী)ক উপাসনা কৰে। তেওঁলোকে পার্থিৱ জগত অতিক্রম কৰি আধ্যাত্মিক জগতত, বান্ধোন অতিক্রম কৰি জীৱনকালতেই মুক্ত জগতত প্রৱেশ কৰা বুলি জৈনসকলে বিশ্বাস কৰে। ঋষভ আছিল প্রথমগৰাকী আৰু মহাবীৰ হ'ল চতুর্বিংশতিতম জৈন তীর্থংকৰ। জৈনধর্মত দুটা পন্থা আছে— শ্বেতাম্বৰ আৰু দিগম্বৰ। তৃতীয় কিন্তু কম জনাজাত জৈন পন্থাটো হ'ল 'স্থাংকৱসী'।

➢ **বৌদ্ধধর্ম ঃ** খৃষ্টপূর্ব ষষ্ঠ শতিকাতে জৈন ধর্মৰ সমসাময়িকভাৱে বৌদ্ধধর্মৰ উত্থান ঘটিছিল। গৌতম বুদ্ধৰ শিকনি প্রচাৰ কৰা ধর্মটোৱেই হ'ল বৌদ্ধধর্ম। বৌদ্ধধর্মৰ অনুগামীসকলে তিনিটা প্রধান নীতি বিশ্বাস কৰে। নীতি তিনিটা হ'ল— বুদ্ধঃ প্রবুদ্ধি দশা প্রাপ্ত শিক্ষক, ধর্মঃ শিক্ষকে প্রদান কৰা শিক্ষা আৰু সংঘঃ ধর্মৰ অনুগামীসকল। বৌদ্ধ দর্শন অনুসৰি জীৱনত যন্ত্রণা আছে। এনে যন্ত্রণাৰ কাৰণ হ'ল আকাংক্ষা। আকাংক্ষাক উদাসীনতাৰে আঁতৰ কৰিব পাৰে। বৌদ্ধধর্মই মহান অষ্টমার্গ অনুসৰণ কৰাৰ কথা কয়। এই অষ্টমার্গে বৌদ্ধমত অনুসৰণকাৰীক যন্ত্রণাৰ পৰা মুক্তি লাভত সহায় কৰে। মার্গ আঠটা হ'ল— শুদ্ধ দৃষ্টিভংগী, শুদ্ধ অভিপ্রায়, শুদ্ধ বাক্য, শুদ্ধ কর্ম, শুদ্ধ জীৱিকা, শুদ্ধ প্রয়াস, শুদ্ধ মনোযোগ আৰু শুদ্ধ ধ্যান। এই মহান অষ্টমার্গে মানুহক 'নির্বাণ' প্রাপ্তিত সহায় কৰে বুলি বৌদ্ধধর্মই কয়। 'নির্বাণ' হ'ল এনে এক ৰূপান্তৰ দশা য'ত মানুহে কোনো যন্ত্রণা, কোনো আকাংক্ষা অনুভৱ নকৰে আৰু মানুহৰ 'স্ব-সত্বা' বোধ হেৰাই যায়। অর্থাৎ মানুহে 'কর্ম'ৰ লগতে জন্ম-মৃত্যু চক্রৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰে। বৌদ্ধধর্মৰ প্রধান পন্থা দুটা— হীনযান আৰু মহাযান।

➢ **জোৰাস্ত্রিয়ানবাদ ঃ** খৃষ্টীয় দশম শতিকাত জোৰাস্ত্রিয়ানবাদ ইৰানৰ পৰা ভাৰতলৈ আহিছিল। জোৰাস্ত্রিয়ানবাদীসকলক 'পার্চী' নামেৰে জনা যায়। তেওঁলোকে ইৰানৰ পৰা আহি প্রথমে গুজৰাট আৰু বোম্বে (বর্তমানৰ মুম্বাই)ত থিতাপি লৈছিল। প্রায়

৬০০০ বছৰ পূৰ্বে জৰাথুষ্ট্ৰাই এই ধৰ্ম প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। জোৰাস্ত্ৰিয়ানবাদীসকলে এটা দ্বৈতবাদী দৰ্শনত বিশ্বাস কৰে। তেওঁলোকে সকলো কথাতে 'ভাল' আৰু 'বেয়া' এই দুটা বিপৰীত শক্তিৰ উপস্থিতি মানি চলে। জোৰাস্ত্ৰিয়ানসকলৰ বেশভূষা অন্যতকৈ কিছু পৃথক। তেওঁলোকৰ মাত্ৰ কেইটামান উপাসনা গৃহ আছে পাৰ্চীসকলে 'জেন্দা আৱেষ্টা'ক পবিত্ৰ ধৰ্মগ্ৰন্থ বুলি গণ্য কৰে। তেওঁলোকে প্ৰতিদিনে পাঁচবাৰকৈ অগ্নিৰ সন্মুখত ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ গীতিপদ (hymns) আবৃত্তি কৰে। তেওঁলোকে সত্য, ন্যায়পৰায়ণতা আৰু শৃংখলাৱদ্ধ জগতৰ প্ৰতীক বুলি গণ্য কৰে।

➢ **জুদাবাদ ঃ** জুদাবাদ (Judaism)ৰ অনুসৰণকাৰীসকলক জিউ (ইহুদী) বুলি জনা যায়। ই এক প্ৰাচীন একেশ্বৰবাদী ধৰ্ম। 'তোৰাহ' ইহুদীসকলৰ পবিত্ৰ গ্ৰন্থ। ভাৰতত থকা তিনিটা প্ৰধান ইহুদী সম্প্ৰদায় হ'ল— বেনে ইজৰাইল, কেৰালা জিউচ্ আৰু বাগদাদী জিউচ্।

ওপৰত উল্লেখ কৰা এই প্ৰধান ধৰ্মকেইটাৰ উপৰি ভাৰতত আৰু অসংখ্য ধৰ্মীয় পন্থাৰ অনুগামী আছে। প্ৰত্যেকটো পন্থাৰে নিজা ধৰ্মীয় বিশ্বাস আৰু ৰীতি-নীতিৰ সমষ্টি আছে। এনে পন্থাবোৰ কোনো এটা প্ৰধান ধৰ্মৰ অংশ যদিও ইহঁতৰ বৈশিষ্ট্য মূলসূঁতিৰ ধৰ্মবোৰৰ লগত নিমিলে। ভাৰতত থকা কেইটামান প্ৰধান ধৰ্মীয় পন্থা হ'ল— ভক্তি, শক্তি, নাথ, স্কন্দ, য়োগিনী, আসিমাৰী, ব্ৰাহ্ম সমাজী, কবীৰ পন্থী, দাদু পন্থী, পৰিনামী, চুফীবাদ, বৈষ্ণৱ ইত্যাদি।

১.৪.৩.৪ ভাষাভিত্তিক বৈচিত্র্য

ভাৰত এখন বহুভাষাযুক্ত দেশ। ভাৰতৰ জনগণৰ ভাষাভিত্তিক সমীক্ষা কৰ্তৃপক্ষই তেওঁলোকৰ আধাৰ সমীক্ষাত ৭৮০ টা পৃথক ভাষা আৰু ৬৬ টা ভিন্ন লিপি চিনাক্ত কৰিছে। ২০১১ চনৰ ভাৰতীয় লোকপিয়ল অনুসৰি ভাৰতত ১২২ টা ভাষা আছে। প্ৰতিটো ভাষা কোৱা মানুহৰ সংখ্যা ১০ হেজাৰ নাইবা ততোধিক। প্ৰতিবেদনত উল্লেখ থকা অনুসৰি ভাৰতত বিগত ৫০ বছৰত ২৫০ টা ভাষা লুপ্ত হৈছে। ভাৰতীয় সংবিধানে ২২টা সূচীভূক্ত ভাষাক স্বীকৃতি প্ৰদান কৰিছে। ভাৰতত সৰ্বাধিক প্ৰায় ৪০০ মিলিয়ন লোকে হিন্দী ভাষা ব্যৱহাৰ কৰে। ত্ৰিপুৰাৰ 'চৈমাল' ভাষাত কথা কোৱা লোকৰ সংখ্যা মাত্ৰ ৫ গৰাকী। অৰুণাচল প্ৰদেশত ৬৬টা ভিন্ন ভাষা প্ৰচলিত। বংগত ৯টা বিভিন্ন ধৰণৰ লিপি আছে আৰু ৩৪ টা ভাষা প্ৰচলিত।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ঃ ভাৰতলৈ কেতিয়া আৰু কেনেকৈ ইচলাম ধর্মৰ আগমন ঘটিছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৭ঃ শিখ ধর্মৰ 'পাঁচটা ক' কি কি ?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ঃ একেশ্বৰবাদ বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

১.৫ বৈচিত্র্যৰ মাজত ঐক্য

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি গম পালোঁ যে সামগ্রিকভাৱে ভাৰতীয় সমাজখন ভৌগলিক, নাগৰিক, ধর্মীয় আৰু ভাষাৰ দিশেৰে এখন অতি বৈচিত্র্যময় দেশ। কিন্তু ইমানবোৰ প্রভেদ থকা সত্বেও ভাৰতীয় সমাজখনৰ এক ৫০০তকৈও অধিক বছৰৰ পুৰণি আৰু দীঘলীয়া ইতিহাস আছে। এই ইতিহাসে দেশখনৰ সমৃদ্ধিশালী বিকাশৰ কথা কয়। ভাৰতত বৈচিত্র্য হ'ল এক অনন্য পৰিঘটনা। সমাজ বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন শাখাৰ গৱেষকৰ বাবে ই সদায় এক অধ্যয়ন আৰু গৱেষণাৰ বিষয়। এই বিশাল বৈচিত্র্যৰ মাজত এক বিশেষ ধৰণৰ ঐক্যই বিৰাজ কৰে। এটা উদাহৰণলৈ মন কৰক। ভাৰতৰ উত্তৰ-পূৱ অঞ্চলৰ বাসিন্দাসকল জম্মু-কাশ্মীৰ নাইবা গুজৰাটৰ বাসিন্দাতকৈ সম্পূর্ণ পৃথক। তেওঁলোকৰ মাজত ভাষাৰ লগতে পৰম্পৰা, প্রথা, ধর্ম, বিশ্বাস আদি সকলো কথাতে পার্থক্য আছে। কিন্তু যদি আমি এই অঞ্চলবোৰত হিন্দু ধর্মৰ প্রচাৰকসকলৰ কথা ভাবি চাওঁ তেন্তে দেখিম যে তেওঁলোকে একেই উমৈহতীয়া ভাতৃত্ববোধ এই অঞ্চলবোৰত অনুভৱ কৰাৰ লগতে ভাগ-বাটোৱাৰাও কৰিছিল। দুয়োটা অঞ্চলৰ লোকে পৰস্পৰৰ অঞ্চললৈ তীর্থযাত্রীৰূপে অহা-যোৱা কৰাৰ জৰিয়তে যুগ যুগ ধৰি সামাজিক আন্তঃক্রিয়া সম্পাদন কৰি আহিছে। একেদৰে, বংগ এলেকাতে ৩৮ টা বিভিন্ন ভাষাত মানুহে কথা পাতে যদিও বংগৰ চাৰি সীমাৰ ভিতৰত বাস কৰা সকলোৱে এক পৰিচয় বহন কৰে। তেওঁলোকৰ খাদ্যাভ্যাস, সাহিত্য, কলা, সংগীত আৰু নৃগোষ্ঠীয় পৰিচয় মিলে। আনুষ্ঠানিক আন্তঃৰাষ্ট্রীয় ভাষা হিচাপে ইংৰাজীয়েও সমগ্র জাতিটোকে এক কৰি

ৰাখিছে। আধুনিক শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ প্রসাৰৰ জৰিয়তে এই কাম সম্ভৱ হৈছে। আধ্যাত্মিকতাবাদ, ধর্মনিৰপেক্ষতা, ধর্মীয় সহিষ্ণুতা, পৰস্পৰৰ ভাৱ-অনুভূতিৰ প্রতি সন্মান আৰু বিশ্বাসেও ভাৰতীয় সমাজখনক সহ-বসতিযোগ ধর্মীয় বহুত্ববাদী সমাজৰ ৰূপ ধাৰণ কৰাত সহায় কৰিছে। এই কার্যত বহুতো ধর্মীয় আন্দোলনৰো অৱদান আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে মহামতি আকবৰে দীন-ঈ-ইলাহী নামৰ এটা নতুন ধর্মীয় পন্থাৰ প্রচলন ঘটাইছিল। হিন্দুধর্ম, ইচলাম, জৈনধর্ম আৰু জোৰাষ্টৰীয়বাদৰ সাৰগর্ভ শিকলিবোৰক একাগাট কৰি প্রৱর্তন কৰা এই ধর্মীয় পন্থাটোৰ নামটোৰ সাধাৰণ অর্থ হ'ল 'সৰগীয় বিশ্বাস'। অসমত শংকৰদেৱেও এক শৰণ নাম ধর্ম প্রৱর্তন কৰিছিল। হিন্দু, মুছলমান, জনজাতি, অ-জনজাতি নির্বিশেষে অসমৰ বিভিন্ন প্রান্তৰ লোকে শংকৰদেৱৰ নামধর্ম গ্রহণ কৰিছিল। সামৰণিত আমি ক'ব পাৰোঁ যে ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিত বৈচিত্র্যতা আৰু ঐক্য দুয়োটাই আছে। সমাজত অন্তর্নির্হিত একতাতে বৈচিত্র্য বিচাৰি পোৱা যায়। সেই দিশৰ পৰা ভাৰতত বৈচিত্র্যতা হ'ল এটা সমগ্রতাৰ এক অভিন্ন অংশ।

১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আমি জানিব পাৰিলোঁ যে— যোৱা ৫০০ বছৰতকৈও অধিক কাল জুৰি অস্তিত্ব বর্তাই ৰখা ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতি বিশ্বৰ ভিতৰতে প্রাচীন আৰু বিশাল।
- সমাজ হ'ল কিছুমান উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য ভাগ-বাটোৱাৰা কৰা মানৱৰ গোট।
- সমাজ এখনে কেনেদৰে জীৱন যাপন কৰে সংস্কৃতিয়ে তাকেই প্রতিফলিত কৰে।
- ভৌগলিক, গোষ্ঠীভিত্তিক, ধর্মীয় আৰু ভাষাভিত্তিকভাৱে ভাৰতৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি অতি বৈচিত্র্যময়।
- ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ বৈশিষ্ট্য হ'ল বৈচিত্র্যৰ মাজত থকা ঐক্য।

১.৭ অধিক জানিবলৈ

১) Madhurima. (2016). Readings in Sociology. Jalandhar. New Academic Publishing Co.

২) Pandey, V. (2016). Indian Society and Culture. Jaipur. Rawat Publication.

৩) Rao. S.C.N. (2014). Principles of Sociology with an Introduction to Sociological Thought. S. Chand & Company Pub. Co.

১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ম'ৰিচ গিন্সবার্গৰ মতে, 'কিছুমান নির্দিষ্ট সম্পর্ক নাইবা আচৰণৰ ধৰণ-কৰণ মানি চলি ঐক্যবদ্ধ হৈ থকা ব্যক্তিৰ থুপ এটাকে এখন সমাজ বোলা হয়। এনে সম্পর্ক নাইবা আচৰণে সমাজ এখনক একেধৰণৰ সম্পর্কেৰে বান্ধ নোখোৱা অথবা এনে আচৰণৰ বিৰোধিতা কৰা আন সকলোৰে পৰা পৃথক কৰি তোলে।' এডৱার্ড বি-টেইলৰৰ মতে সংস্কৃতি হ'ল 'সেইটো সমগ্রতা যিটোৱে মানুহৰ জ্ঞান, বিশ্বাস, কলা, নৈতিকতা, আইন, প্রথা আৰু এগৰাকী সদস্য হিচাপে মানুহে আহৰণ কৰা আন সকলোবোৰ সামর্থ তথা অভ্যাসক সামৰি লয়।'

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাৰতীয় সমাজ আৰু সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যৰ ইতিহাস ২৬০০-২০০০ খৃষ্টপূর্ব পুৰণি। সিন্ধু উপত্যকা সভ্যতাৰ পৰা বর্তমানলৈকে ইয়াৰ ইতিহাসে ৫০০০ বছৰতকৈও অধিক কাল অতিক্রম কৰিছে।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এখন সমাজৰ সকলো সদস্যকে 'এক'ৰ অনুভৱ অথবা 'আমি'বোধেৰে বান্ধি ৰখা সম্পর্কটোকে ঐক্য বোলা হয়। এখন সমাজৰ সাংস্কৃতিক দিশত থকা সকলোবোৰ পার্থক্যকে বৈচিত্র্য বোলা হয়।

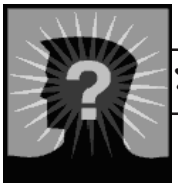
৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গোষ্ঠী বুলিলে মানৱ গোটবোৰত থকা সেইবোৰ বাহ্যিক ভৌতিক পার্থক্যৰ কথা বুজোৱা হয় যিবোৰ পার্থক্যক এখন নির্দিষ্ট সমাজে নিজৰ বৈশিষ্ট্য বুলি বিবেচনা কৰে। গোষ্ঠীৰ ধাৰণাটো গোষ্ঠী এটাৰ সদস্যসকলৰ মাতৃভূমিৰ ওপৰত আধাৰিত হ'ব পাৰে (যেনে— মংগোলিয়া আৰু ক'কাছ পর্বতমালা) নাইবা গাৰ ছালৰ বৰণ গোষ্ঠীৰ আধাৰ হ'ব পাৰে (ক'লা, বগা, পীতবর্ণ ৰঙচুৱা ইত্যাদি)।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ছটা।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আৰব বণিকসকলে আনুমানিক খৃষ্টাব্দ সপ্তম শতিকাত কেৰালাৰ মালাবাৰ উপকূলত ভৰি থোৱাৰ লগে লগে ভাৰতত ইচলাম ধর্মই প্রৱেশ কৰিছিল।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিখ ধর্মৰ 'খালচা' পন্থীসকলে অনবৰতে নিজৰ সৈতে ৰখা ধর্মীয় বিশ্বাসৰ পাঁচটা 'ক' হ'ল ক্রমে— কেশ, কংঘা, কাৰা, কচেৰা আৰু কিৰপান।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'একেশ্বৰবাদ' (এক ঈশ্বৰবাদ) হ'ল সেইটো ধর্মীয় পৰম্পৰা অথবা বিশ্বাস যিটোৱে মাত্র এজনা ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব আৰু উপাসনাৰ কথা কয়।

১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখা)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ঐক্যৰ ধাৰণাটো ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ শিখ ধৰ্মৰ ওপৰত এটি চমুটোকা লিখক।

খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে এটি টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ভাৰতত বৈচিত্র্যৰ মাজত ঐক্য বোলা ধাৰণাটো ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ভাৰতৰ ধৰ্মীয় বৈচিত্র্যৰ বিষয়ে এটি টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ভাৰতীয় গোষ্ঠীবোৰৰ এখন বিস্তৃত শ্ৰেণীবিভাজন সূচী উপস্থাপন কৰক।

*** ***** ***